

FERENCZI ZOLTÁN

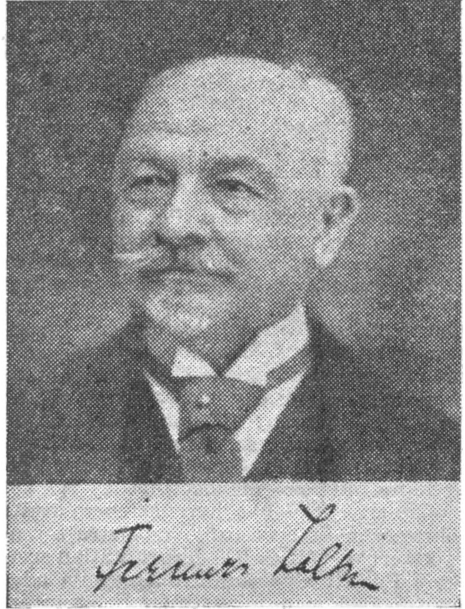
(1857—1927)

I.

Székely eredetű, régi, nemes családból származott. Az ősi birtok kikopott a család alól, édesapja *Ferenczi Károly* már jogot végzett, de elszakadni a földtől még nem tudott, tisztartónak állt be a Bánffyakhoz. Zoltán itt született a kolozsborsai tisztartóakban. Első tanítója a komoly műveltségű, Petőfi-rajongó édesapja volt, ő szerettette meg a szelíd, csöndes fiúval a lángelkű költőt.

Iskoláit a kolozsvári ref. kollégiumban végezte. Itt avatták bölcséleti doktorrá 1879-ben, mint magyar-történelem szakos tanárt. De már előbb is, egyetemi hallgatóként tanított a gimnáziumban, egyrészt anyagi kényszerből — apja tisztartói jövedelme nem volt elegendő tíz gyermek taníttatásához —, másrészt mert ösztönösen vonzódott a pedagógiához. Tanítványai szerették, mert új, szabadabb légkört teremtett óráin. Egy esztendei kollégiumi segédtanárkodás után a kolozsvári polgári iskolába választották meg tanárnak. Alig két év múlva már ő igazgatja az iskolát.

Ekkor, az 1880-as években, a forradalom már történelem lett, a 67-es kiegyezést kénytelenségből vagy lelkesen ki-ki elfogadta. Viszonylagos jólét köszöntött az országra, s a politikai indulatok lecsillapodtak; úgy tetszett, mindenre marad elegendő idő. Mit kezdhet ilyen korban egy tehetséges, szelíd fiatalember, akinek a forradalmak szószólója, a csupa tettvágy költő a példaképe? Milyen célt tűzhet maga elé? A forradalmiságot nem tűri a kor, de egyénisége, neveltetése is más irányba tereli. És Petőfi mellett más példái is vannak: Deák és Széchenyi. Deákban a letiport haza feleme'őjét látja, tiszteli a nyugodt, pannón bölcszet, és Széchenyitől tanulja a programot, élete nagy célját. Egész élete munkásságát Széchenyi „*ez igazi és legfőbb praeceptor Hungariae*” híres mondása szabja meg: „*minden kifejlődés, előmenetel, erő, érték és szerencsének legmélyebb sarkalata a k i m ű v e l t e m b e r f ő*”. Ferenczi minden tette, gondolata ezt a Széchenyi-fogalmazta célt szolgálta. Eszményei segítették a küzdelemben: Petőfitől a lendületet, a bázor kiállást, Deáktól a szívós kitartást, állandó munkát, Széchenyitől a megfontoltságot tanulta. Ez a három különböző eszmény hevítette egész élet-

útján Ferenczi Zoltánt, és ő a maga viszonyai között, a maga módján mindháromhoz hű maradt.

II.

„*Széchenyi politikájának legfőbb alapja a nemzettest minden tagját befoglaló egyetemes művelődés, mely mindennek kezdete és forrása*” — írja 1909-ben. A legfontosabb ebben a megfogalmazásban, hogy a „*nemzettest minden tagját befoglaló*” művelődést tűzi ki célul. Ferenczi tanárkodása első percétől következetes volt ennek végrehajtásában. A polgári iskola igazgatása mellett Pókay Lajos mérnökkel együtt megteremtette Kolozsvár három iparoktatási intézményét: az ipartanműhelyeket, az iparrajz-iskolát és a technológiai múzeumot. (Később ezek mintájára kezdte meg a kereskedelemügyi minisztérium az állami ipari szakiskolák létesítését.) Ugyanekkor a felső kereskedelmi iskolában magyar irodalmat tanított, az egyetemen pedig mint magántanár tartott évről évre előadásokat az újabbkori magyar iroda-

lomból és szerkesztette a *Család és iskola* c. pedagógiai szaklapot.

Nem hanyagolja el tudományos munkásságát sem, amit már 1879-ben megkezdett. 1888-ban egy teljes újszerű folyóiratot indított meg *Csernátoni Gyulával* és *Korbuly Józseffel* együtt. „*Petőfi Múzeum*” a folyóirat címe, teljes egészében a Petőfi-kutatást szolgálta. Egy eljövendő, összefoglaló munka érdekében a Petőfi-problémák megoldása, életrajzi adalékok és a szétszórt „*Petőfiana*” összegyűjtése volt a célja. Mintája a *spanyol Cervantes krónika*, és a német *Goethe Jahrbuch*. Az összegyűjtött hatalmas anyag szintézisére is vállalkozott Ferenczi. Több évi szakadatlan munka eredményeként 1896-ban megjelentette hatalmas, háromkötetes Petőfi-életrajzát. Az életrajz tudományos alaposságú, a mesét, legendát leválasztotta és csak az annyi munka árán kiostált igazságot hagyta meg. Az életrajz új irányt szabott a Petőfi-kutatásnak, tökéletesnek mégsem mondhatjuk, elsősorban módszere miatt. Módszer tekintetében kimutathatóan nagy hatással volt Ferenczire *Taine* természettudományos gondolkodása és *Comte* pozitívizmusa. *Taine*-től tanulta a környezetrajz fontosságát és *Comte*-től az apró adatok megbecsülését. A két módszert a *filológus* Ferenczi nem tudta tökéletesen összeötvözni, az életrajz mozaikszerűvé vált és a megfoghatatlan szellemű Petőfit nem tudta a tengernyi adat segítségével sem tökéletesen megmintázni. Helyesen írja róla egyik méltatója, Császár Elemér, hogy „a magyar irodalomtörténet pozitívista irányának a *Petőfi-életrajz* mindenha egyik legjellemzőbb terméke marad”.

Szinte pontosan ugyanilyenek az erények és hibák a többi tudományos művében is. Másik eszményképéről, Deákról is háromkötetes életrajzot ír, Széchenyivel csak élete végén foglalkozott, 1925-ben terjedelmes bevezetéssel s a vitairadalommal együtt adta ki *A Kelet Népét*. Életrajzot írt még *Eötvös Józsefről*, *Csokonairól*, *Rimay Jánosról*, megírta a 19. század utolsó negyedének irodalomtörténetét. Szövegközléseivel, *Petőfiről* szóló részlettanulmányokkal és különféle tárgyú „*pár száz értekezésé*”-vel gazdagította a magyar irodalomtörténetírást. Tanító, nevelő programjába illeszkedik bele a „*legtágabb értelemben vett nagyközönség*” számára írt *Mindent tudó kis lexikon*.

III.

Könyvtárosi pályája 1891-ben kezdődött. Ekkor lett az *Erdélyi Múzeum Egyesület* könyvtárának igazgatója, Szabó Károly utóda. Ő egyesíti 1895-

ben a kolozsvári egyetem könyvtárával. Könyvtárosként is elsősorban pedagógus. A könyvtárat a művelődési program hatékony, felnőttekre ható eszközének tekintti. Hatalmas lendülettel veti magát a munkába. Saját tevékenységéből kiindulva vonja le a szabályt könyvtártani kézikönyvében: az igazgatónak „*a munkában elől kell járnia a saját jó példájával*”. A könyvtárat a legújabb elvek szerint rendezte és alakította át az olvasók érdekében. Szakkatalógust készítette az egyesített könyvtár teljes anyagáról, hat különféle betűrendes katalógust olvasztott egybe, a kéziratárat katalogizálta, egyszerűsítette a kölcsönzést és új, modern szervezeti szabályzatot dolgozott ki a könyvtár számára. Minden intézkedése végső soron az olvasókat szolgálta. „*A közönség iránt való működésében, a legnagyobb liberalizmussal az újabb kor szellemének adott helyet*” — írja róla munkatársa, *Gyalui Farkas*.

A könyvtár rohamosan gyarapszik, rendeződik, az olvasók száma ugrásszerűen emelkedik. Ferenczi évenként beszámol a *Magyar Könyvszemlében* az eredményekről, de beszél a megoldásra váró feladatokról is. Legnagyobb probléma a könyvtárnak alkalmatlan, szűk épület. A kormány végül is új könyvtár-épület emelését határozta el. Ferenczi 1893 őszén kéthónapos külföldi tanulmányútra indul, meglátogatja és tanulmányozza a művelt Európa valamennyi nagy könyvtárát Béctől Londonig. Hazatérve a Könyvszemlében számol be tapasztalatairól. Mindenekelőtt leszögezi, hogy „*könyvtár épülete... csupán csak a könyvtár céljainak építendő, még pedig s z a b a d o n, külön téren...*” A belső elhelyezésre nézve a hármas tagolást tartja a legideálisabbnak, ahol külön a raktár, az olvasó és hivatali helyiség. Így pontról pontra megy végig egy, a kor színvonalán álló tudományos könyvtár berendezésének minden kérdésén. Elgondolásainak kiindulópontja a könyvtári munka feltételeinek legtökéletesebb biztosítása az olvasók érdekében.

Ekkoriban egyre-másra jelennek meg könyvtári vonatkozású tanulmányai. Ezek a tanulmányok sohasem öncélúak. Mindegyik a gyakorlat felvetette problémák megoldását kísérli meg bennük, hogy konzultálva az elmélettel a jobb gyakorlathoz nyújtson segítséget. A 90-es években fő probléma a könyvtár szervezése, berendezése, új raktározási rendszerek bevezetése stb. Ferenczi mindegyikhez nagy alaposággal, a szakirodalom teljes ismeretével szól hozzá. Ezek a cikkei jó ideig irányadók a magyar könyvtárügy munkásainak. De foglalkozik könyvtörténettel is. 1896-ban a kolozsvári nyom-

dászat történetét írja meg önálló kutatásai alapján. Egy évre rá „*az anyanyelven olvasás és ez úton való tanulás nagyszabású terjesztésének*” prófétájáról, *Misztótfalusi Kis Miklósról* írt hosszabb tanulmányt.

Tanulmányai és eredményes gyakorlata komoly tekintélyt szerez Ferenczinek és alig nyolc esztendő könyvtároskodás után *Szilágyi Sándor* utódjaként a pesti *Egyetemi Könyvtár* igazgatójává nevezik ki.

Elfoglalva új állását, egycsapásra leöntötte az igazgató és a tisztviselők között emelkedő válaszfalat: *per te* szólította beosztottjait és azoktól is megkövetelte a viszonttegezést. „*Nagyképűségről és ridegségről nem volt oka bárkinek is panaszkodni, — érdekes ellentét volt számunkra a szép palota nyomasztó sötétsége és a benne tanyát vert kedélyesség*” — emlékszik vissza a könyvtár egyik tudós látogatója.

A Budapesti Egyetemi Könyvtárban ugyanazt a nagy átalakító, modernizáló munkát végzi el, mint Kolozsváron, de jut ideje a tudományos munkára és a könyvtáros szakokra is. Az ország legképzettebb könyvtárosa, s ezt a tudását igyekszik minél szélesebb körben továbbadni. A második „*könyvtárnoki tanfolyamon*” már a legmagasabb óraszámot tartott előadást a könyvtártanról. A Könyvszemlében folyamatosan közöl adalékokat *Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárához*. 1903-ban pedig megjelenik *A könyvtártan alapvonalai* című összefoglaló kézikönyve. A 240 oldalas mű a Ferenczinél szokott alaposággal, jóformán a teljes külföldi anyag felhasználásával készült el. Célja, hogy előadja benne „*mindazt, mi a könyvtárépítész s a könyvtárkezelés mai állásában első-sorban jellemző és az alapismeretek megszerzéséhez szükséges*”. Ismeretterjesztő jellegénél fogva a kézikönyv nem tartalmazhatott lényegesen újat, híven követi forrásait, de mivel biztos ítélőképességgel foglalja össze az eredményeket, bátran felveszi a versenyt a legjobb, hasonló célzatú külföldi kézikönyvekkel. A kézikönyv többet nyújt, mint amit a cím jelez, nemcsak könyvtártan, és elején rövid könyv- és könyvtártörténeti bevezetőt találunk, és a bő példatárból egy teljes kis könyvtártörténetet lehetne kivonatolni. A mű meglehetősen zsúfolt, a sok felhalmozott adat kissé nehézkessé teszi, alapismeretek terjesztésére stílusa túlságosan tudományos. Ezzel a stílussal is volt célja Ferenczinek: a könyvtártan és a könyvtárosság komolyságát akarta vele bizonyítani. „*Ki kell e könyvből tűnnie . . . , hogy a könyvtár kezelése és rendezése külön hivatást kíván s csak azok*

lépjenek e pályára, a kik életök feladatául választották” — írja a bevezetőben. A kézikönyv komoly lépés volt, hogy „*hazai könyvtáraink, melyek még a XVIII. század végén minden tekintetben európai színvonalon állottak*”, újra felemelkedjenek nagy elmaradottságukból.

A kézikönyv a *Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének* védnöksége alatt jelent meg. Ez az intézmény *Wlassics Gyula* kultuszminiszter-sége alatt alakult és főfeladata lett volna „*... az ország különböző részeiben kulturái góczpontokat... létesíteni*.” Ezt a feladatát meglehetősen nagy opportunitizmussal és vérszegényen hajtotta végre. Ferenczi látta a felemasságot és mégis szívvel vetette magát a munkába, ő minden tervet, mely a műveltség terjesztését tüzte ki feladatául, optimistán helyeselt és a maga munkájával hozzájárult megvalósulásához.

„*A könyvtárak a műveltség terjesztésének, az iskola utáni és iskolán kívüli oktatásnak első és fő eszközei*...” — írja 1909-ben. Ez a mondat tér vissza, különböző megfogalmazásokban, a népkönyvtári mozgalmat propagáló cikkeiben. Soha semmibe nem fogott még ekkora lelkesedéssel, úgy érezte, a népkönyvtári mozgalomban találta meg céljának eléréséhez a legalkalmasabb eszközt. Tanulmányozta a magas fejlettségű angol és amerikai könyvtári mozgalmat és az ő példájukra hivatkozva tartotta egymásután szenedélyes hangú előadásait. Mindenekelőtt leszögezi, hogy „*a közkönyvtár nevelő intézmény s nem üzlet, mint a kölcsönkönyvtár*”. Eppen ezért megszervezésük állami feladat. Annál is inkább, mivel „*népképzés és népjólét kapcsolatos tényezők. A népjólét pedig a modern állam egyetlen biztos alapja*” — írja 1913-ban *Szabó Ervinék* lapjában, a *Könyvtári Szemlében*. Az állam érdeke a népkönyvtári mozgalom felkarolása. „*Ez az állami érdek egyszersmind annál természetesebb, mert a jövő államvezető eleme mindinkább a nagy tömeg, a nép szélesebb rétege lesz*.” Ferenczi is a jóhiszemű, jóakarató értelmiségiek közül való volt. Meglátta a szűk uralkodó osztály és a széles néprétegek közötti nagy szakadékot és harcolt is eltüntetéséért. Nagy tragédiája éppen az, hogy csodaszert látott a művelődésben, azt hitte, hogy „*elenyésztetjük a tanult és tanulatlan osztály közt főnálló örvényt a tanulás iránti vágy fölébresztésével*.” Tévedés volt, de ez a tévedés nem von le áldozatos munkájának értékéből egy jótányit sem. Ha mellékirányban folytatta is a harcot az elnyomottak felemeléséért, munkája igaz tett volt, s ez a legtöbb, amit az ember tehet.

Ideiktatom Ferenczinek egy 1913-ban szerencsés tömörséggel megfogalmazott népkönyvtári programját, ami nagyszerűen mutatja szépen átgondolt, modern elképzelését:

„Hazánk minden, legalább is 10.000 lakójú és nagyobb városában amerikai mintát szem előtt tartó városi nyilvános könyvtárat akarunk. Ennek kívánunk mindenütt egyszerű, de önálló épületet, melyben a könyvtári ... anyagon kívül, legyen nyilvános olvasó- és lehetőleg előadóterem. Ez az épület legyen lehetőleg a központban, vagy hozzá közelfekvő helyen, legyen olvasóterme kényelmes és világos, hogy az embereket vonzza, legyen nyilvános és hozzáférhető mindenkinek, legyen egész nap, de mindenesetre a város közönségének és munkásosztályának megfelelő időben nyitva. Ez egyszerűs mind központja legyen a városi s esetleg a közelebbi vidéki összes népkönyvtári működésnek. Ez csináljon úgynevezett fiókokat a távolabbi városrészekben, s pl. télen egy-egy melegedőszoba vagy hasonló keretében és módjával terjessze az olvasókedvet, e fiókökönyvtárakat kezelje vándorkönyvtárak gyanánt, cseréltesse és költöztesse szük-

ség szerint, valamint ezek közvetítsék a központi városi könyvtárból is az esetleges kikölcsönzéseket...”

IV.

Az első világháború után a magyar könyvtárügy még elhanyagoltabb állapotba került. A fővárosi tudományos könyvtárak is megsínylették a háborút és az azt követő inflációt. Főleg az *Akadémiai Könyvtár* került szomorú helyzetbe. A 69 éves Ferenczi vállalta a feladatot, hogy rendbeteszi a könyvtárat. Nyugdíjaztatja magát az Egyetemi Könyvtárból és átveszi az Akadémiai Könyvtár igazgatását. Rövid két esztendő alatt hatalmas átrendezésekkel: a szerzeményezés újbóli megindításával, a feldolgozás megreformálásával és az olvasószolgálat megszervezésével eléri, sőt túlszárnyalja a háború előtti eredményeket.

Utolsó tette volt ez az eszményeihez, munkájához halálig hű Ferenczinek. 1927 tavaszán halt meg. Egy munkás élet nagy eredményeit és élete szép példáját hagyta ránk.

Bereczky László
az Orsz. Széchényi Könyvtár munkatársa

MÓDSZERTANI SZEMINÁRIUM AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRBAN

Az Országos Széchényi Könyvtár módszertani osztálya a Művelődésügyi Minisztérium könyvtári osztályával együtt május 14-én és 15-én tartotta szokásos negyedévi szemináriumát a megyei könyvtárak vezetői számára. A Művelődésügyi Minisztérium könyvtárügyi osztályáról Gombos Károly elvtárs politikai tájékoztatást nyújtott és érintette művelődéspolitikánk egyes időszerű kérdéseit. (Előadásának egyes részeit lapunk más helyén közzéltük.)

Simon Anna Mária a könyvtárak állománygyarapításáról tartott előadása és az azt követő vita során a megyei könyvtárak vezetői kialakították állománygyarapításuk követendő irányelveit.

Sallai István előadása foglalkozott az állami közművelődési hálózat főlépéddányainak kérdésével és az elavult könyvek kivonásával is. Az elmúlt évek könyvkiadásának egyoldalúsága és a központi gyarapításban régebben érvényesülő túlméretezés következtében megyei hálózatunkban, de különösen azok letéti állományaiban igen sok, a szükségletet erősen meghaladó példányszámú mű található. A nyomasztó polchiány arra készíti a könyvtárak vezetőit, hogy a főlős anyagot kivonják az állományból és főlépéddány-raktárakba helyezik. Az így összegyűjtött anyag később központi raktárba kerül, ahonnan más hálózatok, vagy későbbi időpontban nyitott könyvtárak igényelhetik. Az elavult könyvekre vonatkozóan abban állapodtak meg, hogy a járási és falusi könyvtárakból ki kell vonni azokat, de a megyei könyvtárak az állományukba került minden műből őrizzenek meg legalább egy példányt, még ha a mű elavult is. Tekintve, hogy a megyei könyvtár a megye

helytörténeti anyagának gyűjtőhelye, a könyvtár mindenféle helytörténeti jellegű kiadványt, a teljességre törekedve gyűjt. A csak tudományos kutatást szolgáló, zárt kezelést igénylő anyag részére a megyei könyvtárak zártanyag-részlegeket létesítenek.

A módszertani osztály helyettes osztályvezetője, Rác Aranka, aki az elmúlt évben több hónapot töltött a Német Demokratikus Köztársaságban, előadást tartott az ottani közművelődési könyvtárügy helyzetéről. Az előadás a német közművelődési könyvtári viszonyokat összehasonlította a mi közművelődési könyvtáraink helyzetével.

A szemináriumot a Művelődésügyi Minisztérium könyvtári osztályának gazdasági és költségvetési tájékoztatója zárta be.

★

KÖZPONTOSÍTOTTÁK A KERÜLETI SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁRAKAT

A Fővárosi Tanács VB. határozata alapján a kerületi tanácsok felügyelete alá tartozó Szabó Ervin kerületi könyvtárak 1957. április 1-1 hatállyal a Szabó Ervin Könyvtár központjában kezelésébe kerültek. A jövőben az I-XXII. kerületekben működő Szabó Ervin könyvtárak szakmai, személyzeti és gazdasági felügyeletét a Fővárosi Tanács VB. Népművelési Osztálya a Szabó Ervin Könyvtár központi szervezete útján látja el. A könyvtárak természetesen a központhoz történt csatlakozás után sem szakadnak ki a tanács-rendszerből, továbbra is kivesszik részüket a kerület kulturális munkájából. Éppen ezért a „**kerületi könyvtárak osztálya**” rendszeresen együtt kíván működni a kerületi tanácsok népművelési osztályaival, terveiről, problémáiról tájékoztatni fogja őket. (Sz. E. K.)